

ATANAN VE ATANAMAYAN ÖĞRETMENLERİN EĞİLİM DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. İsmail Yüksel
ESOGU Eğitim Fakültesi
iyüksel@ogu.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Adıgüzel
Harran Üniversitesi
aadiguzel@harran.edu.tr

Özet

Bu araştırmada atanan ve atanamayan öğretmenlerin empatik eğilimlerinin atanma durumu, cinsiyet ve mezun oldukları bölüm değişkenleri yönünden incelenmesini amaçlamıştır. Araştırma 2011–2012 öğretim yılı güz döneminde Afyon ilinde 101 öğretmen ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri Dökmen (1988) tarafından geliştirilen Empatik Eğilim Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma her iki grup öğretmenin de empatik eğilim düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bulgular cinsiyet ve bölüm değişkenlerinin katılımcıların empatik eğilim puanları üzerinde bir farklılık oluşturmadığını göstermiştir. Bununla birlikte katılımcıların iş durumlarının puanlarda bir farklılık oluşturduğu belirlenmiştir. Buna göre, atanan öğretmenlerin empatik eğilimlerinin atanamayan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmada öğretmenlerin empatik eğilim becerilerinin geliştirilmesine ilişkin olanakların sağlanması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Empati, öğretmen, iletişim, öğretmen adayı, öğretme-öğrenme, süreç.

COMPARISON OF THE EMPATHIC TENDENCIES OF APPOINTED AND NON-APPOINTED TEACHERS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

Abstract

This study aimed to determine the emphatic tendencies of appointed teachers and non-appointed teachers and to make comparison according to their status, genders and fields of study. The study was conducted on 101 participants in Afyon in 2011-2012 fall term. Data of the study were collected via Empathic Tendency Scale developed by Dökmen. The study revealed that the emphatic tendency of both teachers' and prospective teachers were above average. The findings manifested that the gender and the fields of study did not make any difference in participants' scores of emphatic tendency. However, participants' status made difference in their scores. The appointed teachers were found more emphatic than the non-appointed teachers. The study suggested that the teachers should be provided with opportunities for developing emphatic tendencies.

Key Words: Empathy, teachers, communication, student teachers, teaching-learning process.

GİRİŞ

Günümüzde toplumların çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri eğitimle mümkündür. Eğitim ise bireyde istendik davranış değişikliği oluşturma çabasında olan bir iletişim sürecidir. İletişimde bulunmaksızın eğitim etkinliklerinin gerçekleştirilmesi imkânsızdır (Küçükahmet, 2000). İnsanları yeni yüzyıla hazırlamak, onlara sağlanacak eğitim imkânları ve onlarda geliştirilecek sağlıklı iletişim becerisi ile mümkündür (Çağdaş, 1997). Kılıç (2005)'a göre iyi bir iletişimin yolu artık insanı anlamaktan, beklentilerini karşılayabilmekten ve empati kurmaktan geçmektedir.

Günümüzde empati, kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Dökmen, 2005). Böylece birey empati yaparken karşısındaki bireyin duygularını, düşüncelerini ve hislerini duyarlı bir şekilde anlamaya çalışır (Pala, 2008). Çünkü insanlar ilişki kurdukları diğer insanların neler yaşadıklarını, neler hissettiklerini, neler düşündüklerini empati kurarak anlamaya çalışırlar. Empati becerilerinin insanlara aktarılmasında en önemli rol ise kuşkusuz eğitimle ilgilenen ve eğitim işi yapan kişilere düşmektedir. Öğretmenler bu işe çaba harcaması gereken, bu iş için gerekli ve yol gösterici kişilerdir.

Eğitimde öğretme-öğrenme sürecinin verimli olabilmesi için bu sürecin aktörleri olan öğretmen ve öğrenciler arasında özel bir ilişkinin kurulması gerekir. Bir başka deyişle öğretmen öğrenci arasında bir tür özel bağ kurulmalıdır. Bu özel bağ ancak empatik eğilimlerle gerçekleştirilebilir. Empatik düşünce ve davranışlarda öğretmenin insancıl, içten ve öğrenciye önem veren bir kişi olarak görülmesini sağlayabilir (Aydın, 2009). Öğretmen, öğrencisinin içinde bulunduğu durumu, kendisini öğrencisinin yerine koyarak anlamaya çalışabilir. Öğrencisinin yüz ifadesine, konuşma tarzına, sözlerinin içeriğine, fiziksel görünüşüne ve vücut hareketlerine dikkat eden ve onun yerindeymişçesine onun ne hissettiğini ona aktaran öğretmen empatik davranabilmektedir (Ercoşkun, 2005).

Öğrenciler, öğretmenlerinin kendilerini onların yerine koyup onların neler hissettiklerini anlamaya çalıştığını fark ettiklerinde, kendilerini öğretmenlerine daha yakın hisseder, onlara güvenir, onları sever ve hatta onlardan etkilenirler. Basitçe ifade edilecek olursa, öğrenciler öğretmenlerinin kendilerini anlamaya çalıştığını, onları sevdiğini fark edince hem öğretmenlerini daha çok sevmekte hem de okul başarılarında bir artış olması beklenmektedir (Kuzgun, 2006). Öğretmenlerin öğrencilere yardım etmesi gerektiği açık olduğundan öğretmenlerin öğrencilerle olan ilişkilerinde daha sağlıklı iletişim kurmak için empatik eğilimlerine ilişkin becerileri geliştirmeleri ve bu durumu tutum haline getirmeleri gerekmektedir (Pala, 2008).

Ahn (2005), öğretmenlerin, öğrencilerin duygularını uygun bir biçimde ifade etmelerini cesaretlendirmek ve bunu öğrencilerle etkili bir biçimde konuşabilmek, öğrencilere istenen davranışlar gerçekleştirildiğinde pekiştireçler vermek, öğrencilerin kendilerini ifade edebilmelerine fırsat tanımak, kendini onun yerine koymak gibi davranışlarla gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla bu becerilerin geliştirilmesini sağlayacak olan öğretmenlerin eğitimleri süresince de bu becerilere sahip olmaları beklenmektedir (Ekinci, 2009). Öte yandan öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının hangi seviyede empati becerilerine ulaştıklarını araştırmak ve öğrenebilmek çok önemlidir (Erçoban, 2003). Öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin bilinmesinin; gerek üniversitelerde empatik beceri ve iletişim üzerine oluşturulacak eğitim programları, gerekse öğretmen olduklarında sınıf içi iletişim çatışmalarıyla baş edebilecekleri için bir donanım ve dolayısıyla bilgiye sahip olmaları önem arz etmektedir. Bu nedenle ataması yapılmamış öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının empatik eğilim beceri düzeylerini belirlemek ve ataması yapılan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının empatik eğilim beceri düzeyleri arasında bir farkın olup olmadığını belirlemek önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu çalışma bu ihtiyaçtan hareketle desenlenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın genel amacı, atanan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının çalışma değişkenine göre empatik eğilimlerini belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Atanan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının empatik eğilimleri; cinsiyet ve branşlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
2. Ataması yapılan öğretmenler ile ataması yapılmayan öğretmen adaylarının empati düzeyleri arasında anlamlı düzeyde bir farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Atanan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının çalışma değişkenine göre empatik eğilimlerini öğretmen görüşlerine dayalı olarak belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışma genel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini atanan öğretmenler grubunda, 2011-2012 öğretim yılı bahar yarıyılında Afyon/Mareşal Fevzi Çakmak İlköğretim Okulu, Şemsettin Karahisari İlköğretim Okulu ve Atatürk Lisesi öğretmenleri oluştururken, ataması yapılmayan öğretmenlerin anket çalışmaları da özel bir dershanede KPSS'ye hazırlanan öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 56'sı (% 55) kadın, 45'i (%45) erkektir. Araştırmanın çalışma evrenini oluşturan atanan ve ataması yapılmayan öğretmenlerin sayıları ve alanlara göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Grubu Öğretmenlerinin Ortak Alan Bazındaki Dağılımları

Alanlar	Atanan Öğretmenler	Atanamayan Öğretmenler	Toplam
Yabancı Dil Öğretmenliği	5	5	10
Türkçe – Edebiyat Öğretmenliği	8	8	16
Fen Bilimleri Öğretmenliği	8	8	16
Meslek Dersleri Öğretmenliği	9	9	18
Sınıf Öğretmenliği	11	10	21
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	10	10	20
Toplam	51	50	101

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Dökmen (1988) tarafından geliştirilen toplam 20 madde içeren "Empatik Eğilim Ölçeği" kullanılmıştır. 5'li likert tipi olan ölçekte öğretmenlerin empati kurma düzeylerini ölçen toplam 20 madde yer almaktadır. Ölçekte her bir madde "Tamamen aykırı", "Oldukça aykırı", "Kararsızım", "Oldukça uygun", "Tamamen uygun", şeklinde derecelendirilmiştir. Her bir derece 1 ile 5 arasında bir değer taşımaktadır. Olumlu empati ifadeleri için yapılan puanlama 5-1 arasında sıralanmaktadır. Olumsuz bir empati ifadeleri için ise puanlar, ters kodlanmış olup 1-5 arasında sıralanmıştır. Bu ölçekte alınabilecek aritmetik ortalama değerleri 20 ile 125 arasındadır. Empatik Eğilim Ölçeğine öğretmenlere ilişkin kişisel bilgi formu da eklenerek uygulanmıştır. Empatik Eğilim Ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Dökmen (1988) tarafından yapılmıştır. Güvenirlik katsayısı 0.91 bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik kat sayısı 0.87 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Toplanan verilerin istatistiksel çözümlenmelerinde SPSS Statistics 16,0 paket programından yararlanılmıştır. Verilerinin gruplar arasında normal dağılıma uygunluğunu belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov normalite testi yapılmıştır. Elde edilen (6.57) değeri Kolmogorov-Smirnov tablo değerinden büyük olduğu için normal dağılım göstermektedir. Araştırmada yapılan istatistiksel çözümlenmeler için anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır. Elde edilen veriler araştırmanın amaçları doğrultusunda öğretmen görüşlerine göre; empatik eğilim düzeylerini belirlemede aritmetik ortalama ve standart sapmalardan, öğretmen görüşlerinin kişisel özelliklerine göre anlamı farklılık gösterip göstermediğini belirlemede t-testi, tek yönlü varyans analizinden ve varyans analizi sonucunda ortaya çıkan farkın kaynağını belirlemede ise Tukey testlerinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, atanan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının empatik düşünme eğilimlerine ilişki bulgular ve bu bulguların öğretmenlerin branş, cinsiyet ve atanma durumlarına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan analizlerden elde edilen bulgular verilmiştir.

Ataması yapılan ve ataması yapılmayan öğretmenlerin genel olarak empatik eğilimlerini belirlemek amacıyla yapılan istatistiksel analizlere göre genel aritmetik ortalama $\bar{x}=77.74$ standart sapma ise $Ss=7.83$ olarak hesaplanmıştır. Bu verilere göre ataması yapılan ve ataması yapılmayan öğretmenlerin empatik eğilim becerilerinin ortalamasının biraz üzerinde olduğunu göstermektedir. Ancak günümüzde öğretme-öğrenme sürecinde öğrenenin tam olarak gerçekleşebilmesi için öğrenci ile sağlıklı iletişimin kurulması gerektiği bilinen bir gerçektir. Öğrenci ile sağlıklı iletişim kurma öğretmenin empatik eğilim becerilerinin iyi olmasına bağlıdır. Bu

nedense öğretmenlerin empatik eğilim becerilerinin tam olması beklenmektedir. Atanan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre empatik eğilimlerinin farklılaşp farklılaşmadığını gösteren veriler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Öğretmen Görüşlerinin *Cinsiyet* Değişkenine Göre t-Testi Sonuçları

Gruplar	n	\bar{x}	ss	sd	t	p
Kadın	56	73,75	7,14			
Erkek	45	75,55	10,1	99	-1,04	,297

Tablo 2'de görüldüğü gibi, örnekleme oluşturan ataması yapılan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre empatik eğilimlerinde anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t = -1,04$; $p > .05$). Buna göre cinsiyet değişkeninin öğretmenlerin empatik eğilimlerine etki eden bir faktör olmadığı söylenebilir. Atanan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının atanma değişkenine göre empatik eğilimlerinin farklılaşp farklılaşmadığını gösteren veriler Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Öğretmen Görüşlerinin *Atanma* Değişkenine Göre t-Testi Sonuçları

Gruplar	n	\bar{x}	ss	sd	t	p
Atanan	51	77,74	9,00			
Atanamayan	50	71,30	6,86	99	4,03	,000

Tablo 3'de görüldüğü gibi, örnekleme oluşturan atanan öğretmenlerin ve atanamayan öğretmen adaylarının atanma değişkenine göre görüşlerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi sonucunda, grupların aritmetik ortalaması arasındaki fark istatistiksel olarak .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($t = 4,03$; $p < .05$). Bu veri, öğretmenlerin empatik eğilim becerilerinin atanma durumuna göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir. Atanma değişkenine göre öğretmenlerin empatik eğilimindeki farklılığın ataması yapılan öğretmenlerin lehinde olduğu belirlenmiştir. Böylece ataması yapılan öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerinin, ataması yapılmayan öğretmen adaylarına göre çok daha yüksek olduğu söylenebilir. Atanan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının branş değişkenine göre empatik eğilimlerinin farklılaşp farklılaşmadığını gösteren bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Öğretmen Görüşlerinin *Branş* Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Grup	N	\bar{x}	SS	Var. K	KT	sd	KO	F	p
Y. Dil	10	80,16	9,26	G. Arası	369,24	5	73,84		
Türkçe	16	75,12	10,2	G. İçi	7045,7	95	74,16	,996	,425
Fen B.	16	73,43	9,78	Toplam	7414,9	100			
Meslek D.	18	73,38	7,74						
Sınıf Ö.	21	76,28	8,50						
Sosyal B.	20	72,87	7,07						
Toplam	101	74,55	8,61						

Tablo 4'te görüldüğü gibi öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının empatik eğilimlerinin branş değişkenine göre empatik eğilimlerinin farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, alan gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak .05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır ($F = ,996$,425). Ancak göreceli olarak aritmetik ortalamalar göre bir değerlendirme yapıldığında, empatik eğilim becerileri en yüksek yabancı dil öğretmenleri okurken, en düşük sosyal bilgiler öğretmenleri olduğu görülmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Atanan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının atanma değişkenine göre empatik eğilimlerini öğretmen görüşlerine dayalı olarak belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, elde edilen bulgulara dayalı olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Atanan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının empatik eğilim becerileri puanlarının genel aritmetik ortalaması orta düzeyinin biraz üzerinde olduğu belirlenmiştir. Topluları oluşturan bireyleri yetiştirme görevini üstlenen öğretmenlerin empatik eğilim becerilerinin yüksek olması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle elde edilen bu empatik eğilim düzeyinin öğretmenler için yeterli olduğunu söylemek olanaklı değildir. Bulut ve Sağlam (2010) "Sınıf öğretmenlerinin empatik eğilim düzeylerinin incelenmesi" adlı çalışmalarında öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerinin orta düzeyde olduğunu ve kadın öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerinin erkek öğretmenlere göre daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Ataması yapılan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının empatik eğilim becerilerinin öğretmenlerin kişisel özelliklerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgulara göre, cinsiyet değişkenin öğretmenlerin empatik eğilim becerileri üzerine etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun aksine Bozkurt (1997), Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Fen Fakültesinin farklı programlarında öğrenim gören öğrencinin empatik eğilim düzeylerini ölçmek amacıyla yapmış olduğu çalışmada kız ve erkek öğrencilerin empatik eğilim düzeylerini karşılaştırmış ve kız öğrencilerinin lehine anlamlı düzeyde fark bulmuştur. Kapıkıran (2009) Öğretmenlerin empatik eğilimlerini konu edinen çalışmasında kadınların empatik düzeylerinin erkeklere göre daha daha yüksek olduğunu vurgulamıştır. Aynı şekilde branş değişkenin de öğretmenlerin empatik eğilim becerileri üzerinde anlamlı düzeyde etkili olmadığı saptanmıştır. Ancak göreceli de olsa en yüksek empatik eğilim becerilerine yabancı dil öğretmenlerinin, en düşük empatik eğilim becerilerine ise sosyal bilgiler alanındaki öğretmenlerin sahip olduğu belirlenmiştir.

Diğer taraftan atama değişkeni ataması yapılan öğretmenlerin ve ataması yapılmayan öğretmen adaylarının empatik eğilim becerileri üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Ataması yapılmış olan öğretmenlerin empatik eğilim becerilerin ataması yapılmayan öğretmenlere göre çok daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum ataması yapılmış olan öğretmenlerin, hedeflerine ulaşma, rahatlama ve mesleklerine olumlu bakmanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Barut (2004), "ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin empatik eğilim düzeyleri ile çatışma eğilimi düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi" adlı çalışmasında eğitim fakültelerinden mezun olan öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Çelik ve Çağdaş (2010). Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Empatik Eğilimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi adlı çalışmasında tam gün çalışan öğretmenlerin empatik eğilim becerilerinin yarım gün çalışan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen sonuçlara dayalı olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

1. Öğretmenlerin, öğretme-öğrenme süreçlerinde öğrencilerle sağlıklı iletişim kurabilmelerini, onların duygu, düşünce ve hislerini anlayabilmelerini ve daha verimli öğrenme etkinliklerini gerçekleştirebilmelerini sağlamak amacıyla çeşitli hizmetiçi eğitim etkinlikleriyle öğretmenlere empati kurma becerileri kazandırılmalıdır. Ayrıca öğretmen yetiştirme programlarına empati kurma becerilerini öğretmen adaylarına kazandıracak özellikte dersler konmalıdır.
2. Daha sağlıklı, duyarlı, saygılı, düşünceli vb. özelliklere sahip bireylerin yetiştirilmesi için, eğitim ve öğretim programlarında, öğrencileri empatik davranışlara yöneltebilecek ve empatik olmayı sağlayacak öğrenme etkinliklerine ve uygulamalara daha fazla ağırlık verilmelidir.

3. Okul dönemini geçirmiş yada eğitimini yarıda bırakmış veya mesleki eğitimini tamamlamış görevini icra eden kişiler ve gönüllülere, empatik eğilim becerilerini kazandıracak yaygın eğitim kapsamında etkinlikler düzenlenmelidir.

Not: Bu çalışma 12-14 Eylül 2012, 21. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Ahn, Hey Jun (2005). Child care teachers' strategies in children's socialization of emotion. *Early Child Development and Care*, 175(1), 49–61.

Aydın, A. R. (2009). Öğretmen öğrenci ilişkilerinde empati ve öğretmenlerin rol modeli üzerine. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(4), 75–84.

Barut, Y. (2004). Ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin empatik eğilim düzeyleri ile çatışma eğilimi düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6 – 9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.

Bulut, E. Ve Sağlam, H.İ. (2010). Sınıf öğretmenlerinin empatik eğilim düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (2).

Bozkurt, A. (1997). *Cinsiyetleri, fakülteleri ve uyum düzeyleri farklı Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinin empatik eğilim düzeyi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çağdaş, Aysel. (1997). *İletişim dilinin 4 – 5 yaş çocuklarının sosyal gelişimine etkileri*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Çelik, E. ve Çağdaş, A. (2010). Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin empatik eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 23-38.

Dökmen, Ü. (2005). Çocukken hayali arkadaşlarımla oynardım, *Kişisel Gelişim Dergisi* Sayı: Nisan.

Dökmen, Ü. (1988). Empatinin bir modele dayandırılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6 (219), 155–190.

Ekinci, Ö. (2009). *Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Erçoban, S. (2003). *İlköğretim II. kademesindeki branş öğretmenlerinin empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Ercoskun, M. H. (2005). *Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin empatik becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kapıkıran, N.A. (2009). Öğretmen adaylarının empatik eğilim ve kendini ayarlama açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 81–91.

Kılıç, S. (2005). *İstanbul'daki okul öncesi öğretmenlerinin empatik beceri düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kuzgun, Y. (2006). *İlköğretimde Rehberlik*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Küçükahmet, Leyla ve diğerleri. (2000). *Öğretmenlik mesleğine giriş*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Pala, A. (2008). Öğretmen adaylarının empati kurma düzeyleri üzerine bir araştırma, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 13-23.